

Министерство
на образованието и науката

АЗ·БУКИ

Национално издателство
за образование и наука

**БЪЛГАРСКИ ЕЗИК
И ЛИТЕРАТУРА**

Българско научно-методическо списание
• Година XX, 2012 • Класик 1

ИСТОРИЯ

Българско научно-методическо списание
• Година XX, 2012 • Класик 1

**МАТЕМАТИКА
И ИНФОРМАТИКА**

Българско научно-методическо списание
• Година XX, 2012 • Класик 1

**ПРЕДУЧИЛИЩНО
НАЧАЛНО ОБРАЗОВАНИЕ
ПЕДАГОГИКА**

Българско научно-методическо списание
• Година XX, 2012 • Класик 1

**ХИМИЯ
ПРИРОДНИТЕ НАУКИ
В ОБРАЗОВАНИЕТО**
астрономия
биология
география
физика

**ПРОФЕСИОНАЛНО
ОБРАЗОВАНИЕ**

Българско научно-методическо списание
• Година XX, 2012 • Класик 1

**СТРАТЕГИИ
НА ОБРАЗОВАТЕЛНАТА
И НАУЧНАТА ПОЛИТИКА**

Научно-методическо списание
• Година XX, 2012 • Класик 1

ФИЛОСОФИЯ

Българско научно-методическо списание
• Година XX, 2012 • Класик 1

**ЧУЖДОЕЗИКОВО
ОБУЧЕНИЕ**

Научно-методическо списание
• Година XXIX, 2012 • Класик 1

Избрано

от текстовете, публикувани в списанията
на Национално издателство

АЗ·БУКИ

www.azbuki.bg

3 17 – 23 януари 2019 г.

Историята и генеалогията на фамилията Карлъоглу

*Откъс от „Град Карлово и карловският
вакф“*

Григор Бойков

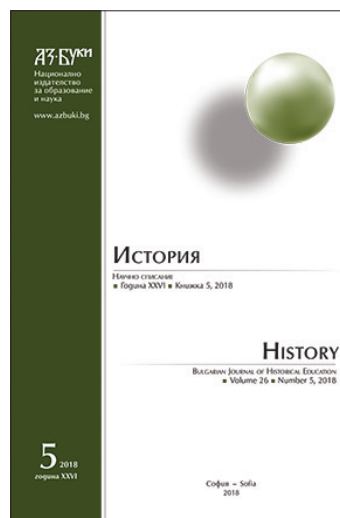
СУ „Св. Климент Охридски“

Историята на гр. Карлово е неразривно свързана с дейността на мюсюлманската благотворителна фондация (вакф), основана от Карлъоглу Али бей през втората половина на XV в. Още от времето на изгнанието на първите обществени постройки и превръщането им в ядро на бъдещото селище чак до Освобождението именно вакфът на Али бей, владейн от неговите наследници, е един от най-значимите, ако не и най-важният механизъм, който стимулира градското развитие на Карлово. Далновидността на основателя на вакфа и предприемчивостта на лицата, управлявали фондацията след неговата смърт, спомагат не само за изграждането на институция, която функционира без прекъсване в продължение на близо четири века, но също така се превръщат във фактора, който активно допринася за трансформацията на някогашното малко и незначително селище Сушица в несъмнения център на региона на Гьонса. Целта, която тази статия си поставя, е, от една страна, да акцентира върху значимата роля на карловския вакф за развитието на града, а от друга – да изясни редица неясни аспекти от биографията на основателя на вакфа и наследниците му и да трасира последвалото разрастване на селището. Анализът почива предимно върху османски документарни източници, част от които са слабо или напълно непознати за съвременната историография.

Личността на основателя на вакфа и семейството му

Въпреки значимата, дори основополагаща роля за съществуването на един от важните градове в днешна България, личността, битието и съдбата на създателя на карловския вакф – Карлъоглу/Карлъзаде Али бей все още е обвита в мистериозна мъгла, дължаща се най-вече на липсата на нарочен, задълбочен изсле-

Заглавието е на редакцията

www.history.azbuki.bg

*Стисанието е представено
в Web of Science Core Collection*

Главен редактор

Проф. д-р Пламен Митев

E-mail: plamdm@abv.bg

Редактор

Д-р Албена Симова

0889 88 21 83

Тел.: 02/425 04 70

02/425 04 71

E-mail: history@azbuki.bg

Съдържание на сп. „История“, кн. 5/2018

ЮБИЛЕЙ

Поглед към научното дело на проф. д-р Борислав Гаврилов (по повод 60-годишния му юбилей) / *Росица Ташева*

РЕГИОНАЛНИ ПРОУЧВАНИЯ

Град Карлово и карловският вакф / *Григор Бойков*

РЕЦЕНЗИИ И АНОТАЦИИ

Нов документален сборник
по най-нова българска история /
Йордан Мантарлиев

ПАЗИТЕЛИ НА ПАМЕТТА

100 години независима Полша.
Уводни думи / Владжимереж Сулея

Обединението на Княжество
България и Източна Румелия през
1885 г. в публикациите на краков-
ския всекидневник *Czas* / Ярослав
Рубаха

Józef Piłsudski – Creator of
Independent Poland / Włodzimierz
Suleja

Roman Dmowski (1864 – 1939) /
Krzysztof Kawalec

гователски интерес, но също така и на оскъргността на информацията в изборите от неговото време. Извън всяко съмнение, Али бей е важна фигура в тогавашното османско общество, но синхронните по време османски нарративни източници дори не го споменават, което поставя изследователите в затруднено положение. Още през 30-те години на ХХ в., в контекста на своята история на територията, известна като Карлъ-или (земята на Карлъ/Карло), известният тюрколог Франц Бабингер излага тезата, че карловският Али бей трябва да е бил син или друг близък роднина на епирския деспот Карло I Токо (1411 – 1429). В по-късна енциклопедична статия, посветена на гр. Карлово, османистът Махмуд Кийл напълно подкрепя тезата на Бабингер, изказана седем десетилетия по-рано, докато специалистът в отгел „Ориенталски сбирки“ на НБКМ Румен Ковачев в скорошна публикация напълно и безусловно я отхвърля, за съжаление, без да аргументира пред аудиторията си това свое виждане. Несигурността около произхода на карловския Али бей се подклажда и от факта, че тезата на Бабингер реално не се позовава на конкретен източник на информация, а е базирана на аналогия с личността на построения т.нар. Бурмалъ джамия в Скопие Мехмед бей, за когото с основание също се счита, че е потомък на Карло I Токо. Винагищата неяснота около личността на Али бей и неговата хипотетична връзка с фамилията Токо предполагат задълбочен анализ на наличните извори, който би могъл да послужи за изясняването на този съществен въпрос.

Съвременната наука разполага с поне два първични извора, за които би могло да се каже със сигурност, че са изготвени, ако не под директния надзор, то поне по поръчка на карловския Али бей и в този смисъл те носят безценна информация за неговия произход и социално положение в османското общество. Първият от тях е каменният надпис (*кутабе*), поставен над входа на построената от него джамия в Карлово, т.нар. Куршунлу джамия.

Текстът на надписа на карловската джамия гласи:

ред 1: لكل الملأ نوعب فيرشلا عم ارجلا اذه انب انامل

ред 2: يلع نب يلراق يذلا الال مچ ناطلس نب ناطلس دمچم

ред 3: يف خيرات ني عسرت و هي امنامث اقب يلا ضاراقنا نامزلا
نب ناطلس دارم ناخ

ред 1: Тази свещена джамия бе построена с помощта на всемилостивия Бог

ред 2: от Али, син на Карлъ, наставник (лала) на Джем султан, син на султан Мехмед

ред 3: син на султан Мурад хан, в годината 890. Да стои до свършека на времето

Представеният по-горе текст на каменния надпис разкрива значими детайли за произхода на Али бей, неговата позиция в османското общество от втората половина на XV в., а също така и точната дата, в която джамията му е завършена. Доколкото датата на строеж на сградата, 890 по Хиджра (27 ян. 1485 – 15 ян. 1486 г.) няма нужда от особен коментар, то отбелязаните в китабето патроним на Али бей и неговата позиция на наставник на османския принц Джем със сигурност привличат вниманието на изследователя. Крайно необичайният патроним „Карлъ“ определено навежда мисълта към твърде вероятния християнски

произход на бащата, което прави тезата, свързваща го с Карло I Токо, напълно възможна. В по-късни османски документи името на Али, син на Карлъ, се среща и като Карлъоглу или Карлъзаде Али бей.

Освен споменатия патроним каменният строителен надпис на джамията в Карлово разкрива и друг интересен елемент от биографията на Али бей. Видно е, че той е бил личен наставник (*мала*) на османския принц Джем султан, който след смъртта на баща си Мехмед II през 1481 г. се впуска в драматична битка за османския трон с брат си Баязид II (1481 – 1512). Надписът показва, че въпреки очевидно близката връзка между османския принц и Али бей последният успява да съхрани благоволенieto на успелия да надгелее в борбата османски султан Баязид II. Сградата на Али бей, построена в селището, което предстои да се превърне в град Карлово е завършена едва три години след загържането на принц Джем от рицарите хоспиталиери на о. Родос и последвалото му отвеждане в Западна Европа. Явно е, че Али бей е заслужил благоволенieto на султана, защото сградата на джамията е издигната в границите на неговото собствено владение, което триумфацията Баязид II му предоставя под формата на пълна собственост (*мюлк*).

Наставничеството на Али бей над османския принц Джем и патронимът му Карлъ са потвърдени и от документален източник, чието изготвяне е поръчано и съблюдавано от самия Али бей. Това е актът за учредяването на благотворителната фондация на Али (*вакфие*), съставен през 1496 г. Избраната от Али бей титулатура, която е отразена в документа: „големият пълководец, господарят на меча и перото, наставникът (*мала*) Али бей, син на Карлъ”, не оставя никакво съмнение както за ролята му на наставник на принца от османската династия, така и за точността на патронима, изписан на китабето на джамията. Напротив, по всичко личи, че Али бей демонстрира менторската си роля и връзката с бунтовния принц, което привидно е странно, защото съзнателната демонстрация на обвързаност с фракцията, оспорила владетелското право на действащия тогава султан, би могла най-малкото да гонесе значителни усложнения в отношенията между Али бей и централната османска власт. Разбира се, съвсем основателно би могло да се предположи, че смелата манифестация на връзки с отстранения претендент за османския трон почива на особени взаимоотношения между Али бей и Баязид II, което налага хвърлянето на един по-загълбочен поглед върху драматичните събития около борбата за османския трон и евентуалната роля на Али бей в тях.

Съвременните на епохата османски наративни извори обаче дори не споменават Али бей в контекста на борбата за престола между синовете на султан Мехмед II. Нещо повече, в изворите могат да бъдат открити поне две лица, които са изпълнявали функциите на възпитатели на Джем султан, но нито едно от тях не би могло да бъде асоциирано с карловския Али бей. Двата от Джемовите наставници – Кара Сюлейман и Насух, са известни като главните виновници, подтикнали османския принц да опита да вземе трона, докато царственият му баща Мехмед II води кампания срещу Узун Хасан – владетеля на тюркменския бейлик Аккоюнлу, през 1473 г. Съдбата на бунтовните наставници е решена след триумфалното завръщане на Мехмед II и двамата са екзекутирани по султанска заповед. Известен е още един възпитател на Джем – Лала Якуб бей, който също служи и като везир на османския принц, но това лице по всяка вероятност почива през 888 г. по X. (1483/84 г.) и няма връзка с карловския Али бей.

Единственият синхронен извор, който изглежда споменава Али бей, е т.нар. „Караманнаме“, написаното от Ахмед Шикъри, и с оглед на значимата роля, която Караманоглу Касъм бей играе в конфликта между Джем и Баязид, караманският автор предава в големи подробности събитията около борбата за османския трон. След епизода, разкриващ разгромяващата победа на Баязид над предвожданата от Джем армия и колебанията на победения османски принц дали да поеме към Египет, или да търси помощта на хоспиталиерите от Родос, Шикъри представя разказ, който твърде възможно описва Али бей, син на Карлъ. Според хрониста Джем султан имал един кехая (*кетхюда*), който бил известен като Френк Али бей, защото баща му бил от западен произход, а той самият бил гошъл от Родос. Заради произхода на кехаята си Джем решава да го изпрати до о. Родос, където той трябва да договори прехвърлянето на войските на принца в Румелия с помощта на флота на хоспиталиерите. Според Шикъри мисията на Али бей е успешна и той се завръща при османския претендент с договор, подписан лично от великия магистър на ордена на Св. Йоан. Авторът на наратива също посочва, че османският принц отхвърля категорично молбите и предупрежденията на караманския владетел Касъм, подписва споразумението и се качва на борда на кораба, отвел го на Родос. Посрещнат с почести от рицарите хоспиталиери, Джем нарежда изпращането на четири кораба, които да превозят остатъка от войските и хазната му.

В случай че разказът на Шикъри действително описва историческа фигура, то има добри изгледи това да е не някой друг, а Али, син на Карлъ, който в следващите години ще се превърне в човека, построил джамията в Карлово и дал начало на съществуването на града. Лицето, описано в наратива, очевидно е сред най-близките сподвижници на Джем и по тази причина е натоварено с важната и деликатна мисия по преговорите с рицарите хоспитали-

ери. Нещо повече, по всичко личи, че става въпрос за конвертит в исляма и по тази причина изборът го споменава под псевдонима Френк Али бей. Също така, ако се доверим на избора, изглежда това е бивш рицар, който напуска Родос и преминава на османска служба. Обстоятелствата около този хипотетичен акт остават неизяснени, но ако той се е състоял в действителност, би могло да се предположи, че рицарят дезертьор по всяка вероятност е от благородно потекло, тъй като един благородник би намерил далеч по-лесен прием в Ордена на св. Йоан.

Известно е, че Карло I Токо оставя петима извънбрачно родени синове, които след смъртта на баща си оспорват легитимността на управлението на техния братовчед Карло II Токо (Nicol, 1984: 204 – 2015). Някои от тях минават на служба при Мурад II (1421 – 1444 и 1446 – 1451), приемат исляма и се превръщат в част от османския елит, докато други се отправят към Венеция и други части на Западна Европа. Бургундецът Бертрангон де ла Брокиер (†1459) оставя интересна бележка за срещата си в османския двор в Одрин (Едирне) с някой си Магноли, брат на владетеля на Кефалония, т.е. Карло II Токо, който се държал готовкова смилено, че изглежда сякаш е прислужник на Мурад II. В авторитетната си монография „Епохата на султан Мехмед Завоевателя“ Халил Иналджък твърди, че един от синовете на Карло I Токо преминава на османска служба веднага след смъртта на баща си и скоро след това се появява в османските регистри като тимариота Али, син на Карло. Действително, най-ранният запазен османски регистър, този на санджака Арваниг от 1431/32 г., включва тимар, владян от лице на име Али, син на Карло, но по мнението на Елизабет Захариаду в случая не става дума за член на династията на Токо, а по-скоро за наследник на Карло Топия, още повече че към датата на регистрацията владелецът на тимара вече е покойник. Очевидно е, че този тимариот не би могъл да бъде идентичен с карловския Али бей, но не е изключено някой друг от синовете или дори по-вероятно внуците на Карло I Токо да е бил първоначално рекрутиран от родоските хоспиталиери, а впоследствие да е дезертирал и подобно на други свои роднини да е преминал на османска служба, да е приел исляма и да е станал довереник или дори възпитател на османския принц Джем, споменат от Шикъри под името Френк Али бей.

Свидетелството на Шикъри за ролята на Френк Али бей при преговорите за отвеждането на Джем на Родос обаче на пръв поглед противоречи на основните нарративни източници, описващи борбата за османския трон – „Преживелиците на султан Джем“ (*Vaki'at-i Sultan Cem*) и „Произведенията на Гийом Каурсен“ (*Oeuvres de Guillaume Caoursin*). И двата извора посочват, че лицето, изпратено на Родос, за да преговаря с великия магистър Пиер д'Обюсон, е Френк Сюлейман, а не Али бей, който е придружен от още един персонаж от антуража на Джем – някой си Доган. След като османският принц Джем е посрещнат на Родос, той отправя вуйчо си, още един Али бей, при Караманоглу Касъм бей, за да уреди прехвърлянето към острова на остатъка от войските и ценните вещи на принца. Каурсен, който предава събитията в най-големи подробности, обаче съобщава един любопитен факт, който не присъства в османските извори. Според хоспиталиера преди мисията до Родос, ръководена от Сюлейман бей, Джем изпраща друг посланик, но той е заловен от хората на Баязид и мисията му се проваля. Заловеният емисар разкрива пред Баязид замисленото от Джем, което принуждава османския принц беглец да подготви по възможно най-бързия начин нова мисия, този път ръководена от Сюлейман бей и Доган.

С оглед на сложността и динамиката на събитията, е напълно възможно по-слабо информираният Шикъри да е слял двете мисии в един нарратив и да е преписал на Али бей, син на Карл роля, която той изглежда в действителност не играе. Това, разбира се, не отменя възможността действително Джем да изпраща Али бей да преговоря с родоските рицари условията по прехвърлянето на османския принц в Румелия, както твърди Шикъри, но да е бил прихванат по пътя от Баязидовите шпиони, което би го идентифицирало като първия неуспешен пратеник от разказа на Каурсен. Имайки предвид факта, че вместо да екзекутира или хвърли в тъмница наставника на Джем, османският султан Баязид II го обдарява със земи в Румелия едва година-две след драматичните събития от юли 1482 г., изследователят се изкушава да изкаже хипотезата, че не само лицето, построило джамията в Карлово, и Френк Али бей от разказа на Шикъри са идентични, но също така съществува голяма вероятност въпросният сам да е потърсил и да се е предал на хората на легитимния владетел. Разкривайки плановете за бягство на принц Джем пред по това време очевидно превъзхождащия в битката за надмощие Баязид, Али бей печели благоволенieto на султана и не само че се спасява от репресии от страна на централната власт, но изглежда излъчва и материални дивиденди от тези си действия. Макар и да не може да се установи с абсолютна точност кога Баязид дарява мюлка на Али бей в района на Гьопса, трябва да се отбележи, че това би могло да се случи единствено в периода 1482 – 1485 г., т.е. времето между прехвърлянето на Джем на Родос през юли 1482 г. и завършването на петъчната джамия в Карлово през 1485 г., която очевидно Али бей – син на Карл, издига в границите на собственото си владение. Информацията, съдържаща се в най-ранния запазен документ, излязъл от централната ос-

манска администрация, който описва поземлените владения на Карлъоглу Али бей, погребеният ганъчен регистър от 1516 г., не остава никакво съмнение, че собствеността върху тези земи е представена на Али бей именно от султан Баязид II.

Анализът на достъпните наративни и документални източници показва, че предположението на Ф. Бабингер, макар и направено изцяло по аналогия, изглежда напълно правдоподобно. Въпреки липсата на преки доказателства косвените улики сочат, че лицето, поръчало строежа на джамията в Карлово, е директен наследник на Карло I Токо. Твърде вероятно през ранните години от живота си Али – син на Карлъ, служи в орден на хоспиталиерите на о. Родос, но впоследствие преминава на османска служба и приема исляма. Очевидно той получава солидно образование както в изкуството на войната, така и в ислямските науки, за което свидетелства фактът, че е назначен за личен възпитател на османския принц Джем. Този факт сам по себе си демонстрира стабилни връзки с османския управленски елит и султанския двор, където най-вероятно Али бей получава образованието си. Османските данъчни регистри също така разкриват, че по времето на Мехмед II на Али бей е даден тимар в района на Солун (Сеяник). Видно е, че той придобива изключителни умения и в областта на политиката, които му помагат да навигира успешно в турбулентните времена на драматичната борба за престола, последвала смъртта на Мехмед II. Въпреки че Али бей се намира сред най-приближените лица на претендента, загубил битката, той не само че не е наказан от царстващия победител Баязид II, но напротив, получава поземлена собственост под формата на *мюлк*. Последвалата строителна активност във владенията на Али бей става причина за развитаеето на град, носещ неговото име, който за кратко време се превръща в административен, икономически и културен център на областта Ъонса.

Карлъоглу Али бей не поставя началото на гр. Карлово на празно място, а прави това във владяното от него с. Сушиче (Сушица), което по всяка вероятност е предосманско селище, съществувало и в Късното средновековие във времето преди завладяването. Поради предполагаемия разрушителен характер на установяването на османска власт в региона, по време на която се счита, че бейлербеят Лала Шахин паша нарежда разрушаването на средногорските и старопланинските крепости в района, Сушица трябва да е представлявала гребно селце с много малко жители – ако разбира се, такива изобщо е имало – и Али бей се изправя пред предизвикателството да го насели и оживи. Строежът на джамията започва вероятно скоро след придобиването на селището от Али бей, защото нейният строителен надпис ясно показва, че към 1485 г. тя вече е завършена.

Единайсет години след завършването на джамията си в Карлово Али бей основава мюсюлманска благотворителна фондация (*вакъф*) за нейната поддръжка и за заплати на персонала, като за целта гарява приходите от даденото му в пълна собственост поземлено владение. Оригиналният учредителен акт (*вакфие*), съставен в кадийския шериятски съд в гр. Коня (Централен Анагол) не е съхранено или засега не е открито, но неговото съдържание, написано на арабски език, оцелява в поне няколко преписа. Едно от тези копия на вакфието на Али бей, вероятно най-добре познатото, е направено през XIX в. и се съхранява в историческия музей на гр. Карлово. Самият текст на акта за учредяването на мюсюлманската благотворителна фондация е публикуван в превод на български на два пъти. Диаманди Ихчиев прави първия превод, но той съдържа доста пропуски и неточности, което налага Борис Недков да публикува нов превод, издържан съгласно добрите академични стандарти. Друго копие от вакфието на Али бей, също изготвено през XIX в., се намира в архива на Главната дирекция на вакфите (*Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi*) в гр. Анкара и е придружено от напечатан на машина превод на турски език. То е наскоро публикувано в притомника на фондация IRCICA, съдържащ колекция от учредителни актове на вакфци, разположени на територията на България. Централният гържавен архив в София също разполага с автентичен препис от акта за учредяването на карловския вакъф, който датира от 1265 г. по Х. (1848/1849 г.). Документът е част от водената в Министерството на финансите преписка относно съдбата на поземлените имоти и приходите от вакъфа и по тази причина е придружен от превод на български, направен през 1888 г. от грагомана на министерството С. Д. Попов. С голяма доза увереност може да се каже, че именно този препис е послужил за превода, публикуван от Ихчиев няколко години по-късно.

Копията на вакфието, съхранявани в карловския исторически музей и гържавния архив в София, несъмнено са изготвени въз основа на регистрите на вакфите в архива на Главноуправление на вакфите в Анкара, защото освен, че текстовете са идентични, напълно съвпадат и всички заверки, които документите носят. Ето защо, грешката в датата на първичния препис на оригиналния документ, очевидно извършена от османския чиновник от XIX в., вписал текста на вакфието в регистрите на вакфите, е мултиплицирана във всички следващи копия. Според копията, датата на учредителния акт на фондацията на Карлъоглу Али бей е евал-и Шабан 801 г. по Хиджра (8 април 1399 г.), което предизвиква объркване и дебати в българската историография, докато в средата на 60-те години на XIX в. публикацията на Недков не слага точка на споровете. Видно е, че писарят, отговорен за вписването на

съдържанието на оригинала в регистрите, е допуснал неволна техническа грешка, променяйки първата цифра в годината от девет на осем. Извън съмнение е, че коректната дата на съставянето на вакфието на Али бей е евал-и Шабан 901 г. Х., т.е. 15 април 1496 г.

Съдържанието на текста на вакфието разкрива, че Али бей гарява всички приходи от владението си за издръжката на построената от него джамия в селото Шахин, известно сред християните като Сушиче. Вакфираният от Али бей мюлк обхваща поземлено владение, чиито граници най-общо на север са ограничени от Стара планина, включват землището на с. Араблъ (кв. Сушица) на изток, на запад достигат до р. Черни Осъм и землището на Акча Килусе (Сопот), а на юг – до землището на Салихкьой (Дъбене) и Стряма. В допълнение вакфието също изброява и две воденици и две пасища в близост до селото, също дарени на джамията.

В унисон с често срещаната практика вакфието постановява фондацията да бъде ръководена на наследствен принцип, и изброява в низходящ ред мъжките наследници на Али бей. Към датата на съставяне на документа Али бей има петима снове – Хасан Челеби, Мехмед Челеби, Бали Челеби, Искендер Челеби и най-младият Мустафа Челеби, които следва да поемат управлението на вакъфа съобразно своето старшинство, а в случай че някой от тях не остави мъжки наследници и генетичната линия на Али бей се изгуби, то за управител (*мютевелия*) на фондацията трябва да бъде избран най-благочествият от освободените му роби и ако той, на свой ред, не остави наследници, то управлението да се поеме от някого от освободените роби на синовете на Али бей. Като пръв администратор на вакъфа е назначен най-големият му син – Хасан Челеби, а вторият му син – Мехмед Челеби, поема поста на надзорник (*назър*).

Мютевелията на вакъфа получава правото да прибира 1/10 от продукцията, идваща от владението, и му е отредена дневна заплата от 17 дирхема дневно. Документът също отбелязва сумите, отредени за възнаграждение на персонала на джамията – имамът, който трябва да служи и като хатиб, получава дневна заплата от четири дирхема, а мюезинът и прислужника (*кауут*) – от по два дирхема. Нарочна сума е заделена за рецитаторите на Свещения Коран, за закупуването на свеци и други необходиминости на джамията, а ако след изплащането на заплатите на персонала и покриването на разходите по поддръжката на джамията има остатъчни пари, то сумата трябва да бъде предадена на управителя на вакъфа.

Синовете на Али бей, неговите освободени роби и освободените роби на синовете му са освободени от плащането на данъци с известни ограничения, в случай че се заселят на територията на вакъфа и притежават лозя и ниви. Заложеният механизъм за привличане на заселници в границите на вакъфа най-вече измъжду доверените на семейството лица личи от параграфа, който постановява, че ако някой от освободените роби реши по собствено желание да напусне вакъфа, но впоследствие се завърне, то той губи привилегиите си на данъчно освободен и следва да плаща данъци както всеки обикновен данъкоплатец (рая).

Учредителният акт на фондацията на Али бей съвсем естествено съдържа детайлно описание на границите на владението, което е базирано на *синурнаме*, изготвено през 891 г. по Х. (1486/1487 г.) по изричната заповед на султан Баязид II. Една имперска заповед (ферман), издадена през декември 1632 г. от султан Мурад IV (1623 – 1640) разкрива, че скоро след завършването на джамията на Али бей в Карлово се разразява горещ спор за точните граници на владения от него мюлк. Според фермана жителите на съседното село Акча Килусе навлизали и използвали летните пасища (яйлаци), които спадали към землището на село Сушиче и респективно към мюлка на Али бей. Вместо обаче да изплащат дължимите данъци на собственика на мюлка, жителите на Акча Килусе ги предавали на сутанската хазна, тъй като селото спадало към султанските хасове. Кадията на Филибе (Пловдив) бил натоварен с ръководството на специална комисия, която инспектирала случая и потвърдила правото на Али бей да владее въпросните пасища. Границите на мюлка били определени с точност и през 891 г. по Х. било издадено заверено от султана синурнаме. Това описание на границите на владението на Али бей, издадено от Баязид II през 1486/87 г., се превръща в основния документ, на чиято база е съставено, написаното в Коня вакфие от 1496 г. Въпреки наличието на тези официални документи, изглежда, управителите на вакъфа срещат сериозни затруднения при събирането на дължимите данъци от тези пасища, защото още четири фермана, издадени в периода 1572 – 1577 г., категорично потвърждават правото на вакъфа върху пасищата и нареждат данъците от тях да отиват във фондацията. През 986 г. по Х. (1578/1579 г.) дори е сформирана нова комисия, която пристига на място, изследва казуса и пасищата, обект на спор, и потвърждавайки синурнамето на Баязид II, заключава, че вакъфът е легитимният собственик. Решението на комисията впоследствие е легализирано със султански ферман, издаден от султан Мурад III (1574 – 1595). Въпреки това разприте между емините, събиращи данъците от султанските хасове, и управителите на карловския вакъф, изглежда, не приключват, защото през 1632 г. султан Мурад IV (1623 – 1640) за пореден път издава имперска заповед, с която определя вакъфа като легитимен собственик на пасищата, обект на тези разгорещени спорове.

Пълния текст четете в „История“, кн. 5/2018 г.

Влиянието на добавянето на хидроколоиди върху безглутенови сладкиши

*Откъс от „The Effect of Hydrocolloids
Concentration on the Physical Properties
of Gluten-Free Cake“*

Dida Iserliyska,
Gabor Zsivanovits

Food Research and Development Institute – Plovdiv

Maria Marudova

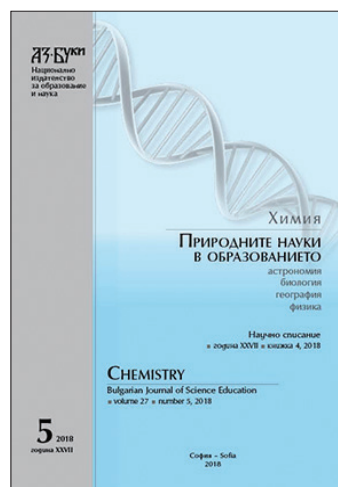
University of Plovdiv

Introduction

Aside from the portion of the population that requires a gluten-free diet due to celiac disease or wheat allergies, there is also an increasing sector that chooses a gluten-free diet because they believe doing so will improve their overall health and well being (Engleson & Atwell, 2008). Rice flour is one of the most suitable cereal flours for preparing gluten-free products due to its several significant properties such as natural, colourless and bland taste. In addition, it has also hypoallergenic proteins, and low content of sodium and fat and high amount of easily digested carbohydrates (Gujral & Rosell, 2004). The relatively small amount of prolamin in rice, forces to use some sort of gum, emulsifier, enzymes or dairy products, together with rice flour, for obtaining some viscoelastic properties (Demirkesen et al., 2010). In order to mimic viscoelasticity, provided by the gluten proteins, the addition of hydrocolloids or gums, to the gluten free formulation is critical. The effects of their addition to bakery products include: altered batter rheological performance, improved sensory properties, increased loaf volume, retarded starch retrogradation, and increased moisture retention. Hence, their use extends overall quality of the product over time (Anton & Artfield, 2008; Collar et al., 1999; Davidou et al., 1996; Rojas et al., 1999). The most commonly used hydrocolloids in gluten free bread formulations are cellulose, hydroxypropylmethylcellulose (HPMC), pectin, guar gum, xanthan gum and locust bean gum (Onyango et al., 2009; Turabi et al., 2010).

The general objective of this study is to determine the influence of hydrocolloids (xanthan gum, guar gum and xan-

Заглавието е на редакцията

Списание е представено
в MIAR; CEEOL; EBSCOhost;
Google Scholar; PИИЦ

Главен редактор

Проф. д.х.н. Борислав Тошев
E-mail: toshev@chem.uni-sofia.bg

Редактор

Георги Дянков
0887 81 27 67
Тел.: 02/425 04 70
02/425 04 71

E-mail: science@azbuki.bg

**Съдържание
на сп. „Химия.
Природните науки
в образованието“,
кн. 5/2018:**

*EDUCATION: THEORY
AND PRACTICE*

Имобилизиране на фруктозил-трансфераза върху композитни филми от полимлечна киселина, ксантан и хитозан / И. Илиев, Т. Василева, В. Биволарски, А. Виранева, И. Бодуров, М. Марудова, Т. Йовчева

Electrical Impedance Spectroscopy of Graphen-E4 Liquid-Crystal Nanocomposite / Т. Е. Vlahov, Y. G. Marinov, G. B. Hadjichristov, A. S. Petrov

Surface Photovoltage Spectroscopy Characterization of GaAsSbN Layers Grown by Liquid-Phase Epitaxy / S. Georgiev, V. Donchev, M. Milanova

On the Possibility to Analyze Ambient Noise Recorded by a Mobile Device Through the H / V Spectral Ratio Technique / *D. Gospodinov, D. Zlatanski, B. Rangelov, A. Kandilarov*

Rheological Properties of Batter for Gluten Free Bread / *G. Zsivanovits, D. Iserliyska, M. Momchilova, M. Marudova*

The Effect of Hydrocolloids Concentration on the Physical Properties of Gluten-Free Cake / *D. Iserliyska, G. Zsivanovits, M. Marudova*

Получаване на полиелектролитни комплекси от хитозан и казеин / *А. Маринова, Т. Йовчева, А. Виранева, И. Бодуров, М. Марудова*

Distribution of Lamb Waves in AlScN Resonator Structures / *B. Nedyalkov, E. Valcheva*

Chemiluminescent and Photometric Determination of the Antioxidant Activity of Cocoon Extracts / *Y. Evtimova, V. Michailova, L. A. Atanasova, N. G. Hristova-Avakimova, M. V. Panayotov, V.A. Hadjimitova*

Интердисциплинарните уроци – предизвикателство за учениците и учителите по природни науки / *Ю. Белчева, Р. Захариева*

Изследователски практикум / *И. Димитрова, Г. Гоев, С. Георгиева, Ц. Цанова, Л. Иванова, Б. Георгиев*

CURRICULUM MATTERS

Историческото развитие на идеите за химична обратимост и химично равновесие – основа за преподаването и изучаването им / *К. Атанасов, А. Генджова*

TEACHING EFFICIENCY

Инструменти за използване на химичен експеримент и самооценка в стратегиите за активно обучение по „Човекът и природата“ / *К. Иванова*

ADVANCED SCIENCE

Methyl, the Smallest Alkyl Group with Stunning Effects / *S. Moulay*

The Fourth State of Matter / *R. Tsekov*

BOOK REVIEWS

Нови измерения на ученето: синтез на иновации и традиции / *Л. С. Георгиев*

than – guar gum blend) concentration on the quality of rice cake

Materials and methodology

Materials – rice flour (14% moisture, 6.1% protein content (N×5.95), 0.6% ash), eggs, sucrose, baking powder (Dr. Öetker) and shortening (Becel, Unilever) were all purchased from the local supermarket. Xanthan gum and guar gum were delivered by “Analitica” Ltd, Plovdiv, Bulgaria.

Methods – cake batter formulation contained: 31% rice flour, 24% sucrose, 20% shortening, 24% eggs and 1% baking powder. The gums (xanthan gum, guar gum) were added to the batter formulation at concentrations of 0.45, 0.9, 1.5% (on flour weight basis) and the blend of gums was consisted of equal parts of both gums (0.5% xanthan gum + 0.5% guar gum). Sample with no hydrocolloids added represented the control cake. The batter samples of 450 g were baked at 180°C for 37 min in a commercial oven. After baking the cakes cooled down for 2 h and then placed in plastic bags and stored at room temperature at different storage times (0, 24, 48, 72, 96, 120 and 140 h). Percent weight loss of cakes during baking was calculated by using the mass of cake batter and mass of cake sample after baking. Specific volume of the cakes was determined by the rape seed displacement method. Texture profile parameter of “hardness” was measured by using texture analyzer (StableMicroSystems TA-XT2Plus). Crumb hardness (N) of cake samples was measured during storage at any given time. Consumer acceptance test was performed using 9-point hedonic scale on the freshly baked cakes as well as during the storage (Resurreccion, 2008). Differential Scanning Calorimetry (DSC) Analysis (DSC 204 F1 Phoenix NETZSCH-Gerätebau GmbH, Germany) was used to study the starch retrogradation during storage. The gluten contamination analysis was performed by a gluten assay kit (SureFood® ALLERGEN ID Gluten S3106). Analysis of variance (ANOVA) was used to determine whether there was a statistically significant effect of storage periods, gum types and concentrations ($p \leq 0.05$). Variable means were compared by Duncan's test by using statistical program.

Experiments and discussion

The effect of different gum types and gum concentrations on the rice cake quality parameters

The effect of different gum types and gum concentrations on weight loss of the cake samples are presented on Fig. 1. The different gum concentrations were chosen based on the literature results (Sumnu et al., 2010).

The control sample exhibits the highest loss of weight. The lowest loss of weight was demonstrated by the sample with the gum blend and the sample with xanthan 0.9%. The samples containing xanthan gum showed lower loss of weight values if compared to the samples with guar gum. The addition of guar gum resulted in samples significantly different either within the same group or the control as well as the rest of the samples. ($p \leq 0.05$).

The effect of different gum types and gum concentrations on specific volume of the cake samples are presented in Fig. 2.

The samples containing xanthan gum $\geq 0.9\%$ exhibited higher specific volume if compared to the samples with guar 0.45 and 1.5%. ($p \leq 0.05$). The rice cake with 1.5% gum blend demonstrated the best specific volume what can be explained with the influence of xanthan gum on the viscosity of the batter.

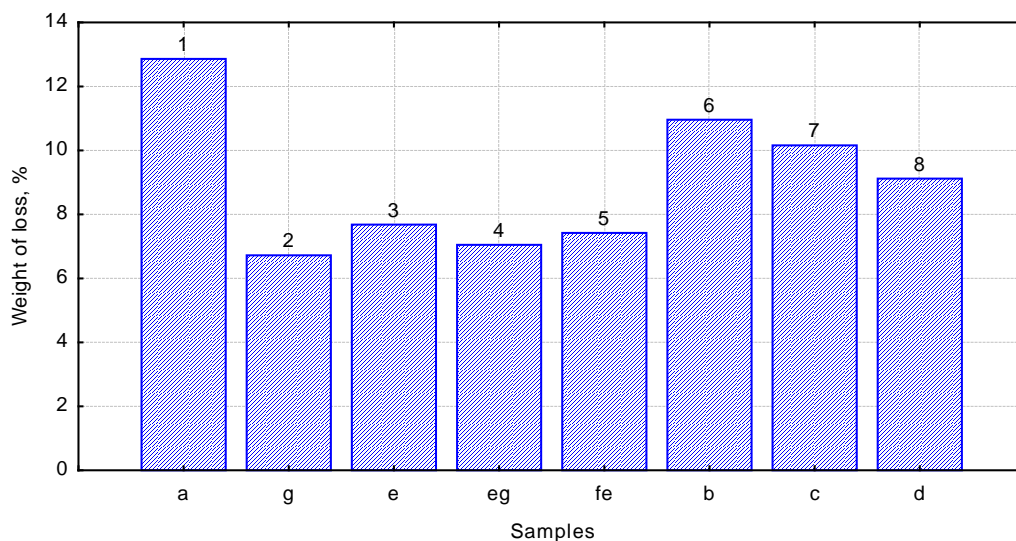

Figure 1. Effect of gums added at different concentrations on the weight loss of rice cake during baking: control (1); sample with gum blend 50:50% (2); sample with xhantan 0.45% (3); sample with xhantan 0.9% (4); sample with xhantan 1.5% (5); sample with guar 0.45% (6); sample with guar 0.9% (7); sample with guar 1.5% (8).
(means with different letters are significantly different)

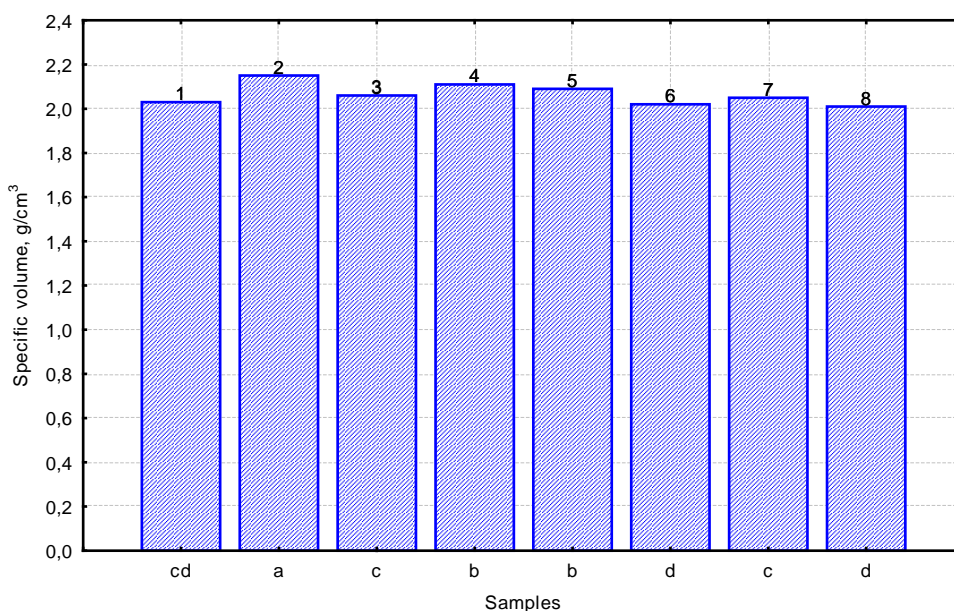

Figure 2. Effect of gums added at different concentrations on the specific volume of rice cake: control (1); sample with gum blend 50:50% (2); sample with xhantan 0.45% (3); sample with xhantan 0.9% (4); sample with xhantan 1.5% (5); sample with guar 0.45% (6); sample with guar 0.9% (7); sample with guar 1.5% (8).
(means with different letters are significantly different)

The effect of different gum types and gum concentrations on hardness of the cake samples are presented on Fig. 3.

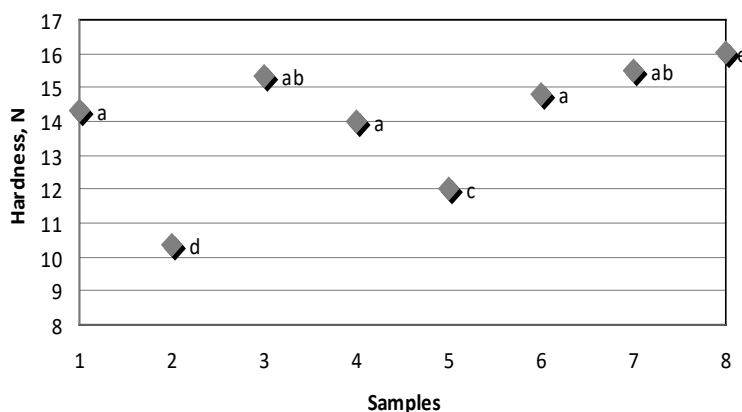

Figure 3. Effect of gums added at different concentrations on the hardness of rice cake: control (1); sample with gum blend 50:50% (2); sample with xhantan 0.45% (3); sample with xhantan 0.9% (4); sample with xhantan 1.5% (5); sample with guar 0.45% (6); sample with guar 0.9% (7); sample with guar 1.5% (8).
(means with different letters are significantly different)

The sample with the gum blend addition (1.5%) showed the lowest hardness followed closely by the sample with xanthan (1.5%), ($p < 0.05$). The product with the highest concentration of guar gum was the hardest. ($p < 0.05$). Overall the cakes with guar gum at selected concentrations demonstrated pattern of increased hardness with the increase of the amount used. On the contrary, with the addition of xanthan gum the hardness of the samples decreased in value. All of the samples were significantly difference from the control. ($p < 0.05$).

A consumer acceptance test was conducted in the sensory laboratory at the Food Research and Development Institute. A panel of consumers ($N = 30$) was recruited according to demographic surveys about confectionary consumption patterns and age/gender groups from an existing consumer database. Participants were between 18 and 64 years of age; have no allergies toward rice flour, sucrose, margarine, eggs, baking powder, guar gum and xanthan gum; and be available and willing to participate in the testing sessions. Consumers rated on appearance, color, texture, flavor, sweetness, aftertaste and overall liking of each sample seven in total and control using a 9-point hedonic scale (Peryam & Pilgrim, 1957) with 1 = dislike extremely and 9 = like extremely. All the samples and the control were rated "like slightly" ($\bar{x} \geq 6$) on the selected sensory attributes ($p = 0.05$). The samples with the gum blend and the sample with xanthan 0.9% had the highest ratings on all the sensory characteristics ("like very much", $p = 0.05$). (data not presented)

The effect of different gum types, gum concentrations and storage times on the rice cake quality parameters

The best performing samples (based on the best results on the quality parameters: weight loss, specific volume and hardness) and the control were measured.

The effect of different gum types and gum concentrations on the hardness of the cake sample with the gum blend, samples with xanthan 0.9% and control during storage are presented on Fig. 4.

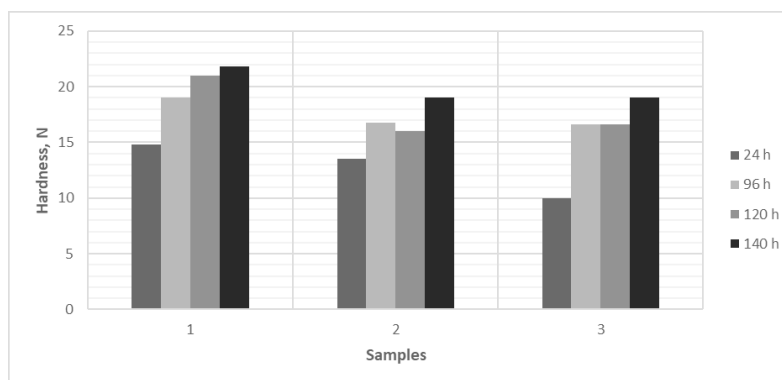

Figure 4. Effect of gums added at different concentrations on the hardness of rice cake during storage: control (1); sample with gum blend 1.5% (2); sample with xanthan 0.9% (3)

Пълния текст четете в „Химия. Природните науки в образованието“, кн. 5/2018 г.

За невъзможния диалог между малкия човек и представителите на църковната институция

Откъс от „Изгонените от храма (Малкият човек и представителите на църковната институция в разказите на Елин Пелин)“

София Ангелова

Университет „Проф. д-р Асен Златаров“ – Бургас

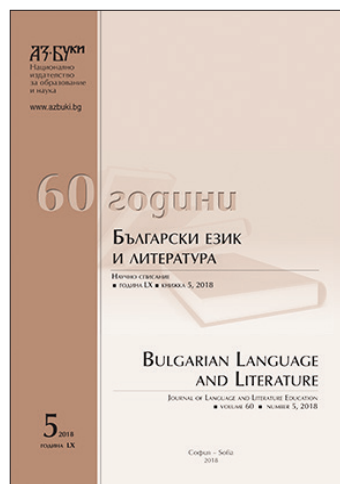
През 90-те години на XIX век и в самото начало на следващия, при изградени и действащи гържавни институции и окончателно завършило социално разслоение, се засилва напрежението между модерно и традиционно съзнание, град и село, богатство и бедност.

В реалистично ориентираната проза от този период се появява фигурата на бедняка, на малкия човек в неговото безсилие и безпомощност пред гържавните институции и техните представители – министерски чиновници, съдии, съдия-изпълнители, кметове, бирници и пр., с аксеологическите и дори езиковите им разминавания, изобразени в цялата гама от възможности на естетическото – от безобидния хумор до трагическите бездни на зейналата между тях пропаст (Angelova, 2004: 13 – 22).

Особено драматичен е фикционалният наратив за сблъсък на селянина с бюрократична власт на буржоазната гържава, в досег с която той влиза единствено чрез деструктивните спрямо традиционния селски свят нейни пълномощници. Дегерсонализацията им, тяхната емблематично безлика и безименна множественост (кулминацията на която е невидимото, липсващото и за героя, и за читателя лице на съдия-изпълнителя в „Андрешко“) произтича от функцията им на безчувствени и безразлични към страданието на селянина инструменти на гържавната власт.

В Елин-Пелиновото творчество невъзможният диалог, сблъсъкът и разминаването между селянина и властта са интерпретирани в широката палитра на техните социални, аксеологически и нравствени аспекти, в психологическите измерения на кризиса, порожен от конфликта между традиционно и модерно съзнание, между персонализираната патриархална („традиционното господство“) и дегерсонализираната власт на буржоазната гържава („господството на закона с бюрократичен щаб на управле-

Заглавието е на редакцията

www.bel.azbuki.bg

Списанието се реферира и индексира в Web of Science: Emerging Sources Citation Index

Главен редактор

Проф. д.п.н. Галя Христовозова
E-mail: hristozova@bfu.bg

Редактор

Д-р Мая Падешка
0889 22 04 12

Тел.: 02/425 04 70
02/425 04 71

E-mail: bel@azbuki.bg

Съдържание на сп. „Български език и литература“, кн. 5/2018:

ЕЗИКОЗНАНИЕ

Към въпроса за антонимите в българския език / *Веселина Ватева*

ЛИТЕРАТУРОЗНАНИЕ

Translation of Fiction as a Specific Form of Bulgarian-Slovak Intercultural Communication / *Maria Dobrikova*

Изгонените от храма (Малкият човек и представителите на църковната институция в разказите на Елин Пелин) / *София Ангелова*

МЕТОДИКА

За една критическа методика /
Владимир Атанасов

За питането в урока по литература /
Теменуга Тенева

С езика на числата за равнището
на текстова компетентност на учениците
от прогимназиален етап /
Снежанка Добрева Георгиева

ЛИЧНОСТИ И СЪБИТИЯ
В ОБРАЗОВАНИЕТО
И В НАУКАТА

Проф. Татяна Ангелова на 65 години /
Ангел Петров

ние“) (Kirova, 2002: 178 – 179), а проявленията на конфликта между традиционно и модерно съзнание са обективирани в антиномията *село – град*.

За отчуждения от гържавата и възприемащ институциите и техните представители като враждебни и заплашителни за устоите на традиционния си свят Елин-Пелинов селянин остава една институция (последната), към която онеправданият, страдащият, търещият истината може да се обърне. Защото тя е (или поне би трябвало да бъде) от съвсем друго естество, доколкото е посредник между човека и висшата, надчовешка инстанция на истината, справедливостта, защитата, закрилата, милостта и прошката – Бог. При това нейната същност се припокрива и дублира със схващането за персонализираната патриархална власт: един път чрез традиционната представа за фигурата на Бога – „почтена възраст, достолепно изражение, благ, но пронизателен поглед“ (Kirova, 2004: 179), и втори път чрез нейните земни превъплъщения – различните представители на църковната институция в лицето на игумени, монаси и селски свещеници, чрез които селянинът общува с Бога.

Именно характерът на това опосредствано институционално общуване с Бога е обект на интерес за този текст. Той ще се опита да проследи типологическите различия и сходства между общуването на селянина с представителите на църковната и на гържавните институции въз основа на четири Елин-Пелинови разказа: „Занемелите камбани“, „Изповед“, „Невеста Нена“ и „Лудата“. Интересът ми е провокиран както от отношението на свещениците към миряните, към собствената им роля и функция на духовни пастири, разбирането им за праведност и греховност, за канон и ритуал, така и от обстоятелството, че на героите в тези разкази – безименната майка, пастирът, невеста Нена, Илчовица, им е дадено да разберат именно от Божиите заместници на земята, че не им е мястото в Божия дом, че са неуместни и смущаващи там, тоест всеки от тях бива по един или друг начин, буквално или символично, прогонен от Храма.

„**Защо си влязла тук?**“ Въпросът на игумена – отец Йоаким, в „Занемелите камбани“ в първия си план е напълно еднозначен: на тази конкретна вечерня не се влиза в църква, преди да ударят камбаните. Така повелява обичаят („На днешната вечерня не се влизаше в черква, преди да ударят тържествено камбаните. Така беше обичаят.“). Във втория си план обаче този въпрос – в контекста на максимално лаконичния диалог – въпросът на игумена, отговорът на жената („Не знам, отче“), повелително изречение на игумена („Излез сега. После, после ела.“), носи ореол от премълчани значения, подсказани дискретно от контекста.

– Празникът „на другия ден“ е Успение Богородично. Този празник е и храмов празник на Жрелинския манастир, на който отец Йоан е игумен. Манастирът е прочут с чудотворната икона на Божията майка. Прието е богомолците да се черкуват, да се покланят на чудотворната икона, да поднесат дар и да искат изцеление на душата и на тялото си.

– Празничното за игумена се изразява основно в промяната на интериора на църквата: удовлетворение в душата му носи нейната особена чистота (неколкократно акцентирана – *изметения, чисто, свети, изметена, измити*), а върховна радост му оставят ореолът от чисто злато на чудотворната икона (двукратно са споменати както радостта, така и причините за нея – чистото злато).

то „Особено се радваше игуменът на златния ореол“; „и се радва на тоя ореол от чисто злато“) и скъпата лилава копринена завеска пред иконата („скъпа лилава копринена завеска“; „новото копринено перде“).

– Рязък дисонанс в душата на игумена в цялата тази погредена по неговия вкус картина на празника точно на, подчертавам, Майката със Сина внася не нещо друго, а именно, цитирам, *силует на жена с дете в ръка*. От една страна, защото е нарушила обичая, като е влязла в църквата преди биенето на камбаните, от друга, и именно това най-вече *ядосва* още повече игумена („*Старецът се ядоса*“; „*това ядоса повече чистия старец*“), защото тази жена е „*дрипава, мръсна, забрадена с нечиста кърпа*“; „*дрипава и нечиста*“; „*с боси, изцапани крака*“, които оставят „*кални петна*“ върху чистите плочи. На всичко отгоре си позволява да забодее безсмислената си игличка със синя топчица като гар към Бога върху скъпата копринена завеска на игумена. Оттук и първоначалният му въпрос „*Защо си влязла тук?*“ придобива истинското си значение и е естествено последван от практическото и изгонване от храма „*Излез сега. После, после ела!*“, а ритуалният гар на майката е оприличен на „*дървеница*“, грози скъпата завеска и бива захвърлен от дядо Йоаким.

Какво всъщност се е случило и защо в стилизирания в духа на ранна християнска легенда разказ има толкова зла ирония. На празника на Майката със Сина, тоест на храмовия празник на манастира, пред чудотворната икона на Майката със Сина е дошла една майка, за да измоли от Божията майка здравето и живота на детето си, да се поклони пред иконата и да принесе своя гар, тоест да направи същото, което в началото на разказа е споменато, че правят всички богомолци на тоя ден. Нещо повече, игуменът на манастира на Божията майка е свидетел на искрената майчина молитва на жената, на сълзите ѝ, капещи по плочите, на разтърсването ѝ и страданието за детето ѝ, на ритуалния ѝ гар, единственото и най-ценното, което притежава и би могла да дари. Нейната вина в очите на игумена, погледът, който тя излъчва, не е точно в това, че е нарушила обичая, а че е мръсна, дрипава, оставя кални следи по измитите плочи и гарът ѝ загрозява скъпата завеса на фона на ореола от чисто злато, погарен от „*богат човек*“, както е изрично споменато в началото.

Този простичък сюжет имплицитно загада на читателя въпроса: „*Кому всъщност говорят с мълчанието си и какво му казват с чудото на самостоятелния си ек занемелите камбани?*“. Не, разбира се, на изумените и вцепенени богомолци, нито пък на същите богомолци, паднали впоследствие в поклон пред „*новото чудо*“, защото те не са били свидетели на случката в църквата. Този, на когото говорят, е игуменът на манастира „*Успение Богородично*“ и това, което му казват, е, че е заменил Същността на празника с *обичая*, Храма – със сградата, Смысла на ритуалния гар – с цената му. А също, че той, игуменът на манастира на Божията майка, в храма на Божията майка, пред чудотворната икона на Божията майка е пренебрегнал страданието на една майка, нуждата ѝ от подкрепа и утешение и на практиката е изгонил тази майка от Храма само защото е бедна, дрипава и нечиста. В контекста на мълчанията и премълчанията гали игуменът наистина е разбрал и осмислил в дълбочина езика на мълчанието, разказът също мълчи: „*голям грях е сторено*“ е безлична конструкция, а действията му след тази реплика показват хаотично и неосъзнато търсене на изход: „*замаян*“; „*защуря поглед*“, „*като сънен*“.

„...**тогава ще си вървя**“, заявява безименният пастир от разказа „Изповед“ и наистина си отива, напуска храма, не се обръща, не чува гласа на изповедника – отец Павел. А отива си той, защото се опитват да му вменят в грях нещо, което той няма как да приеме за грях. Това е финалът на разказа и крайът на несъстоялата се поради невъзможния диалог на планинския пастир с пастира на човеешките души изповед. В краткото повествование, родеещо се с анекдота, тези двама пастири няма как да се срещнат, нито как да се разберат, нито как да стигнат до съгласие кое е праведно, кое греховно. Тъй като те изповядват кардинално различни виждания как трябва да се живее според Божиите закони, разбират и мислят Бога и Божественото по кардинално различен начин.

Чрез първоначално създадения и все по-обрасващ с детайли, акцентирани чрез налагващи се повторения, образ на планинския пастир у читателя се създава впечатлението, че двамата участници в изповедта – пастирът и отецът, са просто христоматийна илюстрация, един-пелиновски вариант на любимата на структуралистите опозиция *Природа – Култура*.

Дошлият да се изповяда, сега изцяло откъм природното – той не общува с хора, дошъл е от гората, там е израснал, там живее и там ще си умре, планината е неговият единствен дом; непомерно едър е, та чак страшен; не прилича на човек, а на грамадна страшна мечка, на рошава чудовище, на вълмо жълта козина; цялото му одеяние от глава до пети се състои от нозавици и кожух, обърнати с козината навън; шапката му е уподобена на обварско куче; гласът му е див и излъчва черквицата със страшно ехо, при това все повече се засилва с напредването на диалога и..., за да е цялостна тази, отпращаща към дионисиевски образи и сюжети, картина, в ръцете си държи дебела и тежка тояга, по-висока от него, с която удря по плочите на пода, сякаш иска да я забие.

Срещу този почти класическо-митологичен образ на планински пастир („*Аз съм пастир човек; Пастир си, кажеш?; Пастир, пастир.*“) стои свещеникът – отец Павел, духовен пастир на миряните, който стриктно следва предписанията и дълга си, загрижен е дали всичко е наред след приключването на вечернята („*Няма нищо повече. Свърши се.*“) и благо се отнася към странния човек, връхлетял в манастирската черква.

Следва неуспешният опит за изповед, в който отецът умело насочва изповядвания към смъртните грехове, за да реши дали е нарушил някой от тях, да му наложи покаяние и евентуално – от името на Бога, като негов заместник на земята, да му опрости греховете. Отец Павел стриктно следва разписаната процедура и преценява праведността или греховността на деянията на героя според предписанията на канона и свещената книга. И именно в тази си рутинна дейност за първи път очевидно в практиката си на изповедник се сблъсква с виждане за Бога и живот по неговите закони, което го извежда отвъд рутината, традицията и канона. И именно в тази среща се проваля в ролята си на духовен пастир пред „странния“ планински пастир.

Провалът на отца се дължи на обстоятелството, че следвайки рутината и предписанията, не успява да свърже в едно на пръв поглед противоречащи си действия на героя и да ги осмисли като единно цяло, произтичащо от една алтернативна, различна, друга философия за живеенето според Божията промисъл.

– Героят е дошъл да се изповяда не защото има вътрешна необходимост да го направи, а защото са му казали, че така трябва („*Рекох да се изповядам... Така ме научиха; Затова ме и праща да се изповядам и да се пречиства.*“).

– Героят не е стъпвал в черква от „от дете“, но не защото няма необходимост да общува с Бога, а защото е „близо до него“, „На върха на планината, под само звездите“.

– Героят не се моли на Бога – няма за какво, няма какво да иска от него, а му се „чуди“ (Какво ще му се моля – каза непознатият, след като помисли малко. – Чудя му се. ... Па му се чуда, наистина, чудя му се.“).

В това именно „чудене“ е разгадката, която хвърля отец Павел в крайностите на оценката му за планинския пастир – от светец до грешник (Какъв свет човек; Света душа; „Грешник – мисли си изповедникът и го гледа подозрително...“; Грях, голям, непростим“). В очите на отец Павел, от една страна, героят е „свет човек“, защото не лъже, не краде, безсребренник е („*Мое си нямам нищо*“), стриктно спазва шестата Божя заповед не само по отношение на човеците („*Не съм убил никого*“), но и на всички невинни Божии създания („*По планината ходя и ми е жал за животинките, за мъничките. Мравчици, пчелици, буболечки, сякакви гадинки, шаренички такива, жал ми е за тях. Не виждаш го, настъпиш го и го смачкаш.*“). Грешник, извършващ голям и непростим грях, е планинският пастир, защото системно („*честичко, честичко*“) нарушава седмата Божя заповед, при това не с една, а с две, че и с други още, три-четири, жени. Отец Павел следва рутината на процедурата, предписанията и професионалните си задължения, които му казват, че прелюбодейството е един от смъртните грехове. По тази причина за него е невъзможно да свърже в едно и да разбере, че грижата за живота на мъничките животинки и телесното общуване с жени имат един и същ произход – разбирането, че Добро е това, което Бог е създал, такова, каквото го е създал. И човекът трябва да живее така и такъв, както и какъвто Бог го е създал. И такова живеене няма как да е греховно („*Аз мъж ли съм?; Е, грешно ли е, че съм мъж?*“).

За чест на отец Павел появата на непознатия, на странния човек, неслучайно неназован с името си, дава повод за размисъл, разколебава устойчивостта на представата за божията истина и за близостта до Бога.

„Махай се!“ е единственият „отговор“ от безименния селски поп, който получава Нена от разказа „Невеста Нена“. За разлика от „Под манастирската лоза“, със стилизацията, мъдрата ирония, добродушния хумор, по-ранните Елин-Пелинови творби оголват в цялата им трагическа сила пълното разминаване, абсолютната некомуникативност между търсеция подкрепа, справедливост, отговори на въпросите си човек и служител на църквата.

В „Невеста Нена“ това разминаване е изобразено с грасична изобличителност, преобръщаща частично наопаки дори споменатата в началото и утвърдила се в прозата традиция на отчуждението между човека и представителите на административната власт – един от тях поне – общинският писар, все пак проявява съчувствие към героинята, грижи се за раната ѝ, предлага ѝ варианти за справяне с ежедневното ужасяващо домашно насилие, на което е подложена, в рамките на разписаното от закона. Разводът и затворът обаче не са решение за нея – тя иска просто нормален семеен живот без „*Всеки ден бой, бой – за нищо и за никакво*“ и търси подкрепа от институциите, за да вразумят насилника. Оттук следва и логичният съвет на писаря да се обърне към свещеника, чиято именно роля е да „*посъмри*“ и „*посъди*“ съпруга според молбата на Нена.

Симптоматично е, че в безнадежното си лутане из току-що пробудилото се село героинята сама изобщо не би се досетила да потърси помощ от селския поп, макар че минава покрай черквата и се прекръства, но без да спира, запътена да търси учителя. Този

Избрано

поп – и това не е случайно, разбираме впоследствие – е представен със своята лишеност от атрибутите на свещеническият сан: изведен е извън пределите на храма, гологлав и без расо, оброчен от помията и двата шопара в началото на диалога с Нена и лакомото мляскане на свинете в края на този диалог. Диалогът с попа всъщност дублира първоначалния диалог с представителя на закона в селото – помощника, но в един още по-краен и грубиянски вариант.

– И двамата си служат с едни и същи, повторени, знакови заповедни изречения (помощникът – *Мълчи, мълчи*; попът – *Мълчи! Мълчи!*).

– И двамата я изгонват (помощникът – *Върви си*; попът – *Махай се!*), като при това вербалният жест на изгонването при попа е придружен с невербален (*Попът хвана Нена за ръцете, изправи я на крака и я изтика из портата*).

– И двамата смятат, че мъжът има неограничени права да се разпорежда с жена си, но попът отива по-далеч от помощника и я кара да иска прошка от насилника си (помощникът – *Бил те – бил, мъж ти е, воля му е. Ако ще, ще те бие, ако ще, ще те гали, пък ти си му жена – търпи!*; попът – *Иди му искай прошка!*). Във финала на разказа това разбиране е препотвърдено и от самия насилник – Кольо Загорчето (*Защо да я не бия? Жена ми е. Моя жена*), подкрепено с аргумента на „голямо дърво в ръка“.

Въпросното „дърво“ (*климията, голямо дърво в ръка*) е дублирано от закана на помощника към собствената му съпруга, която закана дава мигновен резултат, с всички премълчани значения зад този резултат: *„Я влезни вътре, да не ядеш и ти дървото – подвикна ѝ строго мъжът и тя офейка, като че се изпари“*. Премълчаното, както и четирикратно повторената заповед към Нена *„Мълчи!“* са именно оня *дълбок и тъмен кладенец*, в който на героинята ѝ се струва, че е паднала, и *от който никога няма да излезе*, потушената и най-строга пазена истина за тайните, които в никакъв случай не бива да бъдат изваждани на показ, на светло, на открито, където се разполага идилично-патриархалната картина на събуждащото се село.

И „вината“ на Нена всъщност се състои в това, че си е позволила да изложи публично, на показ, на светло, пред цялото село, тези тайни. Затова и отношението и на представителя на закона, и на представителя на Бога не просто не се различават, но посредникът между човека и Бога е дори по-арогантен, безчувствен и груб в сравнение с чиновника.

Пълния текст четете в „Български език и литература“, кн. 5/2018 г.